

КАРТАШОВ

Микита Сергійович
student.kartashov@gmail.com

УДК 349.6

студент, Національний
юридичний університет імені
Ярослава МудрогоОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА
ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

FEATURES OF CIVIL LIABILITY FOR ENVIRONMENTAL OFFENSES

DOI: [https://doi.org/10.37634/efp.2020.12\(4\).7](https://doi.org/10.37634/efp.2020.12(4).7)**KARTASHOV Mykyta Serhiiovych** – student, National Law University after Yaroslav Mudryi

У статті розглядається питання особливостей регулювання цивільно-правової відповідальності за екологічні правопорушення. Значним кроком уперед у посиленні значення юридичної відповідальності за екологічне правопорушення в Україні стало закріплення у Концепції національної екологічної політики принципу «екологічної відповідальності, який потребує запровадження відповідальності за будь-які порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища». Цей принцип згідно із зазначеною концепцією, входить до переліку основоположних засад, на яких має базуватися національна екологічна політика в Україні. Метою дослідження є з'ясування змісту цивільно-правової відповідальності за екологічне правопорушення та нанесення шкоди, встановлення її ознак, порядок відшкодування шкоди та встановлення відмінностей між цивільно-правовою відповідальністю в екологічному праві та у цивільному праві. Цивільно-правова відповідальність є важливим засобом відновлення порушених прав та відшкодування завданої правопорушенням шкоди.

* * *

В статье рассматривается вопрос об особенностях регулирования гражданско-правовой ответственности за экологические правонарушения. Значительным шагом вперед в усилении значения юридической ответственности за экологическое правонарушение в Украине было закрепление в Концепции национальной экологической политики принципа «экологической ответственности, который требует введения ответственности за нарушения законодательства об охране окружающей природной среды». Этот принцип, согласно указанной концепции, входит в перечень основных принципов, на которых должна базироваться национальная экологическая политика в Украине. Целью исследования является выяснение содержания гражданской-правовой ответственности за экологическое правонарушение и нанесения вреда, установления его признаков, порядок возмещения ущерба и установления различий между гражданско-правовой ответственностью в экологическом праве и в гражданском праве. Гражданско-правовая ответственность является важным средством восстановления нарушенных прав и возмещения причиненного правонарушением вреда.

* * *

The paper considers the question of the peculiarities of the regulation of civil liability for environmental offenses. A significant step forward in strengthening the importance of the institution of legal liability for environmental offenses in Ukraine was enshrined in the Concept of National Environmental Policy until 2020, the principle of “environmental responsibility, which requires liability for any violations of environmental legislation”. This principle, according to the above concept, is included in the list of fundamental principles on which the national environmental policy in Ukraine should be based. The purpose of the study is to define the concept of legal liability for environmental offenses, to establish its features, types and relationships with other concepts, to clarify the content of environmental offenses and ways to prevent its commission. Legal liability for environmental offenses is an important legal institution to ensure law and order in the field of ecology, environmental safety, protection of human rights and freedoms, which has both general features of legal liability, developed by theory, and specific features due to the subject of regulation. Liability for environmental offenses arises only due to the existence of such an environmental offense, which is characterized by a number of features and a special composition, which includes such mandatory elements as object, subject, objective and subjective side. The absence of these elements excludes grounds for liability. At the level of the application of liability to offenders, the state must address the issue of preventing the commission of these offenses. The causes and conditions of committing specific crimes or administrative offenses must be established and ways to reduce their number must be established. Civil liability is an important means of restoring violated rights and compensation for damage caused by the offense. Thus, environmental liability is a new independent type of legal liability, which has not yet been enshrined in law, but has already received the support of many legal scholars and is currently a promising area for the development of the institution of liability.

Ключові слова: право, правопорушення, екологія, відповідальність, екологічні правопорушення, цивільно-правова відповідальність

Ключевые слова: право, правонарушения, экология, ответственность, экологические правонарушения, гражданско-правовая ответственность

Keywords: law, offenses, ecology, responsibility, ecological offenses, civil liability

ВСТУП

Людство впродовж усього свого існування стикається з проблемами навколишнього природного середовища: колись це були лише природні катаклізми, такі, як, наприклад, зміна клімату, але поступово причинами цих проблем ставала не стільки природа, як сама людина та її діяльність. Стан екології безупинно погіршувався, але належну увагу питанню захисту та охорони навколишнього природного середовища почали приділяти лише в другій половині ХХ ст.

Сьогодні в Україні проблематиці правової відповідальності за екологічні правопорушення приділяють достатньо багато уваги науковців-правників. З-поміж них можна виділити В.І. Андрейцева, Т.І. Балюк, Ю.С. Шемшученка, М.В.Краснову, А.П. Гетьмана та ін.

Значним кроком уперед у посиленні значення юридичної відповідальності за правопорушення у сфері екології в Україні стало закріплення у Концепції національної екологічної політики на період до 2020 р. принципу «екологічної відповідальності, який потребує запровадження відповідальності за будь-які порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища» [2]. Цей принцип згідно із вищезазначеною концепцією входить до переліку основоположних засад, на яких має базуватися національна екологічна політика в Україні.

МЕТА дослідження – з'ясування змісту цивільно-правової відповідальності за екологічні правопорушення, встановлення її ознак, підстави для настання цивільно-правової відповідальності, порядок відшкодування шкоди та встановлення відмінностей між цивільно-правовою відповідальністю та іншими видами відповідальності.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою дослідження є аналіз наукових праць, монографій, матеріалів періодичних видань, нормативно-правових актів. У проведенні дослідження використано методи аналізу, синтезу, узагальнення та системного аналізу.

РЕЗУЛЬТАТИ

Цивільно-правова відповідальність є важливим засобом забезпечення законності в екологічній сфері. Вона виступає різновидом юридичної відповідальності загалом, а тому їй властиві всі ознаки останньої.

Специфіка цивільно-правової відповідальності за екологічні правопорушення зумовлена особливостями об'єкта правопорушення, способами обчислення й доведення шкоди та деякими іншими екологічними чинниками. Сутність цієї відповідальності полягає у покладенні на правопорушника обов'язку відшкодувати шкоду за екологічне правопорушення. Головною її функцією є компенсаційно-відновлювальна.

Ст. 66 Конституції України зазначає: «Кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, ... відшкодувати завдані ним збитки» [1]. Встановлення юридичної відповідальності за екологічні правопорушення є безпосередньою реалізацією приписів Основного Закону та утвердження принципів гуманізму та верховенства права в державі.

Екологічна шкода може бути відтворена такими способами:

- поновлення майна в природі – відтворення знищених природних ресурсів;
- відшкодування збитків, завданих природним компонентам – відновлення природних ресурсів;
- відшкодування збитків природокористувачу;
- компенсація витрат, спрямованих на оздоровлення навколишнього природного середовища й покращення його якості.

Відповідальність за порушення екологічного законодавства треба відрізнити і від певних економічних форм впливу на поведінку носіїв екологічних прав, передбачених екологічним законодавством. У цьому разі йдеться, наприклад, про плату за забруднення довкілля у межах встановлених нормативів. «Безперечно, що тут теж виникають певні несприятливі економічні наслідки для суб'єкта, але такі дії закон не вважає правопорушенням, а саме шкодою. Якщо ж суб'єктом буде допущене понаднормативне забруднення у зазначеній сфері, він має бути притягнутий до юридичної відповідальності» [8].

Складовими підзаконних нормативно-правових актів є постанови Кабінету Міністрів України, акти міністерств, відомств. Вони стосуються порядку та розмірів відшкодування шкоди, окремих аспектів відповідальності (наприклад, наказом Мінекобезпеки України від 18 травня 1995 р. № 38 затверджено Методику розрахунку розмірів відшкодування збитків, які заподіяні державі внаслідок наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря).

У ст. 69 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» передбачено, що «шкода, заподіяна внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, підлягає компенсації в повному обсязі. Особи, яким завдано такої шкоди, мають право на відшкодування недержаних прибутків за час, необхідний для відновлення здоров'я, якості навколишнього природного середовища, відтворення природних ресурсів до стану, придатного для використання за цільовим призначенням». Потрібно підкреслити, що правопорушники повинні відшкодувати шкоду у повному обсязі незалежно від того, чи були їх дії (бездіяльність) умисними чи необережними. Виняток становлять лише особи, які зазначені в третьому абзаці даної статті «Особи, що володіють джерелами підвищеної екологічної небезпеки, зобов'язані компенсувати заподіяну шкоду громадянам та юридичним особам, якщо не доведуть, що шкода виникла внаслідок стихійних природних явищ чи навмисних дій потерпілих» [3].

Аналізуючи цю статтю, можна дійти до висновку, що законодавець визначає підставою для відшкодування шкоди – порушення законодавства про охорону навколишнього середовища. Але правопорушення є підставою кримінальної, адміністративної, дисциплінарної відповідальності, а підставою цивільно-правової відповідальності є нанесення шкоди. Шкода це знищення, забруднення, виснаження природних ресурсів, тобто саме це є підставою для цивільно-правової відповідальності. Особливістю екологічної шкоди

є її непоправність, або лише відносна відновлюваність, оскільки відтворення компонентів природи пов'язане з тривалим періодом у часі.

Визначення розміру шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу, здійснюється за спеціальними правилами: згідно з таксами, методиками обчислення розміру шкоди, або за їх відсутності – за фактичними витратами на відновлення порушеного стану. Як приклад методики можна навести «Методику визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства» [5].

Чому встановлені саме форма такс та методики для обчислення розміру шкоди? Чому не встановлена конкретна вартість? Природні ресурси не є майном, вони не мають вираженої конкретної вартості, тому встановлені саме такі форми для обчислення розміру відшкодування шкоди. Важливим моментом є те, що у цих таксах та методиках закладений розрахунок на відтворення природних ресурсів, які зазнали пошкодження чи були знищені. Це і є різниця між відшкодуванням шкоди екологічно-правової та цивільної відповідальності.

Шкода в екологічному праві поділяється на 2 самостійні частини. Перша складається з вартості матеріально-грошових затрат на екологічні заходи, на відновлення порушеного стану навколишнього природного середовища. Відшкодування цієї частини шкоди направлено на повернення державі тих коштів, які вона витратила на організацію охорони природи, на ведення раціонального природокористування. Друга частина шкоди включає втрати у природному навколишньому середовищі, що стали результатом виключення життєво важливих функцій окремих його елементів або комплексів. Такі втрати, будучи невідновленими, чи відносно невідновлюваними або важко відновлюваними, не мають абсолютно точної грошової оцінки. Тобто через незворотність негативних змін у навколишньому природному середовищі, або тривалого періоду відмовлення такого стану, що існував до моменту заподіяння шкоди, розміри завданої шкоди не можна визначити простим арифметичним шляхом у повному обсязі.

Цивільна відповідальність виконує компенсаційну функцію, а саме спрямована на відшкодування шкоди. Для правильного розуміння сутності цивільно-правової відповідальності необхідно розмежовувати шкоду в економічному розумінні, та шкоду з погляду екології. По суті, потрібно відшкодувати шкоду завдану довкіллю та вартість речі.

У літературі наголошується необхідність розмежування цивільно-правової та майнової відповідальності, адже остання застосовується саме у випадках порушення майнових прав суб'єктів екологічних правовідносин і заподіяння їм шкоди. За таких умов цей вид юридичної відповідальності у сфері екології справедливо називають майновою, зважаючи, що цивільно-правова відповідальність складається відносно конкретного майна матеріального блага товарного характеру, а майнова відповідальність не входить повністю у предмет регулювання цивільного права, може стосуватися до предмету регулювання інших галузей права – екологічного, аграрного, фінансового тощо [10].

ВИСНОВКИ

Отже, цивільно-правова відповідальність за екологічне правопорушення є важливим правовим інститутом забезпечення законності та правопорядку у галузі екології, дотримання екологічної безпеки, захисту прав та свобод громадян, якій властиві як загальні ознаки юридичної відповідальності, вироблені теорією, так і специфічні ознаки, зумовлені предметом регулювання. Цивільно-правова відповідальність за вчинення екологічних правопорушень регламентована значним масивом нормативно-правових актів, які належать як до екологічного, так і до інших галузей права.

Цивільно-правова відповідальність за екологічні правопорушення – це обов'язок правопорушника зазнати негативні наслідки майнового характеру, які встановлюються в санкціях правових норм або договорі та застосовуються у цивільно-процесуальній формі. Підставою для настання цивільно-правової відповідальності є завдання шкоди. На відміну від кримінальної, адміністративної чи дисциплінарної відповідальності, де підставою є вчинення правопорушення. Також особливістю цивільно-правової відповідальності є те, що визначення розміру шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу, здійснюється за спеціальними правилами: згідно з таксами, методиками обчислення розміру шкоди, або за їх відсутності – за фактичними витратами на відновлення порушеного стану. Саме в цьому полягає основна різниця екологічно-правової відповідальності та звичайної цивільної відповідальності.

Отже, цивільно-правова відповідальність є важливими засобами відновлення порушених прав та відшкодування завданої шкоди.

Список використаних джерел

1. Конституція України: станом на 1 верес. 2016 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2016. 82 с.
2. Про схвалення Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.10.2007 № 880-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/880-2007-p#Text>
3. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. (у ред. 01.01.2021р.). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. № 41. ст. 546.
4. Про охорону атмосферного повітря: Закон України від 16.10.1992 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. № 50. ст. 678.
5. Методика визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства: Наказ від 27.10.1997 р. Міністерство охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0285-98#Text>
6. Земельний кодекс України: Закон України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27.
7. Цивільний Кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. № 40–44. ст. 356.
8. Балюк Г.І. Проблеми удосконалення юридичної відповідальності за екологічні правопорушення в контексті сталого розвитку України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Київ, 2007. № 1. С. 7–55.
9. Екологічне право України: підручник для студентів

юрид. вищих навч. закладів / За ред. А.П. Гетьмана, М.В. Шульги; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2006. 384 с.

10. Костицький В.В. Десять тез про юридичну відповідальність за екологічні правопорушення. *Про українське право: часопис кафедри теорії та історії держави і права*. Київ, 2010. С. 312–322.

11. Костюк Ю.В. Поняття та види шкоди, завданої екологічним правопорушенням. *Юридический вестник. Одеса*, 2006. № 2. С. 96–103.

References

1. The Constitution of Ukraine: as of September 1. 2016: corresponds to the official. text. Kharkiv: Pravo, 2016. 82 p. (in Ukrainian).

2. On approval of the Concept of the national ecological policy of Ukraine for the period up to 2020: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 17.10.2007 № 880-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/880-2007-p#Text> (in Ukrainian).

3. On Environmental Protection: Law of Ukraine of June 25, 1991 (as amended on January 1, 2021). *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)*. № 41, Art. 546. (in Ukrainian).

4. On protection of atmospheric air: Law of Ukraine of 16.10.1992. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)*, № 50, p. 678. (in Ukrainian).

5. Technique for determining the amount of damage caused pollution and littering of land resources due to

violation of environmental legislation: Order of 27.10.1997 Ministry of Environmental Protection and Nuclear Safety of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0285-98#Text> (in Ukrainian).

6. Land Code of Ukraine: Law of Ukraine of October 25, 2001 № 2768-III. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2002. № 3–4. Art. 27. (in Ukrainian).

7. Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine of January 16, 2003. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)*. № 40–44. art. 356. (in Ukrainian).

8. Baliuk H.I. Problems of improving legal responsibility for environmental offenses in the context of sustainable development of Ukraine. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*. Kyiv, 2007. № 1. pp. 7–55. (in Ukrainian).

9. Environmental Law of Ukraine: A Textbook for Law Students. higher education institutions / ed. A.P. Hetman, M.V. Shulha; National Law Academy of Ukraine after Yaroslav the Wise. Kharkiv: Pravo, 2006. 384 p. (in Ukrainian).

10. Kostytskyi V.V. Ten theses on legal responsibility for environmental offenses. *On Ukrainian law: the journal of the Department of Theory and History of State and Law*. Kyiv, 2010. pp. 312–322. (in Ukrainian).

11. Kostiuk Yu.V. The concept and types of damage caused by environmental offenses. *Legal Bulletin*. Odesa, 2006. № 2. pp. 96–103. (in Ukrainian).